

Sas-hegy barát kert Kisokos

Útmutató természetközeli kertek kialakításához a Budai Sas-hegyen

A kiadvány letölthető:

<http://www.sashegy-vedo.hu/hasznos-tudnivalok>

<https://ujbuda.hu/Szervezeti-egysegek/Kornyezetvedelmi-Osztaly> linken, a *Kapcsolódó dokumentumok* fejezetnél találjuk meg

Tisztelt Olvasók, Kedves Újbudaiaiak!

Kerületünk értékeit, legyen szó az épített vagy a természeti környezetünkről, kötelességünk minden eszközzel megóvni, védeni. Ebben közös a felelősségünk, a kerület vezetésének és lakosságának összefogva, közös erővel kell tennie azért, hogy ami akár évezredekken keresztül fennmaradt, azt megőrizzük az utókornak.

Ha a Sas-hegyre gondolunk, élő, lüktető „kincsesládáról” kell beszélnünk, amely Budapest kellős közepén követel magának figyelmet és megbecsülést. Ez a kiadvány számos érdekes és hasznos információt tartalmaz, komoly tudásanyagával a felnőtt és gyermek olvasókat egyaránt lenyűgözi majd. Országosan is kiemelkedő, védett értékről van szó ugyanis, mely növény- és állatvilágával hamar rabul ejti a látogatókat.

Bízunk benne, hogy ez a kiadvány hasznukra lesz abban, hogy ismeretekkel gazdagodva Önök is lássák, mit tehetünk környezetünk megóvásáért, mit tehetünk akkor, ha egy ilyen – ahogyan fentebb írtam – igazi „kincsesláda” van a közvetlen szomszédságunkban. A jégkorszak, a felmelegedés hozta változások, az 1700-as évektől tartó szőlőtermesztés, az egykori kiváló borok, a katonai gyakorlatok, az ismertebb és különlegesebb növények – mind-mind olyan elemek, amelyek hozzátartoznak a Sas-hegy múltjához, alkotva, befolyásolva, alakítva annak jelenét. Ezt kell megőriznünk, ezt kell továbbadnunk gyermekeinknek is.

Célunk, hogy minél többet tudjanak meg Újbuda természeti kincseiről, hiszen csakis így lehetünk eléggé elkötelezettek a természet védelmében. Tiszteljük és óvjuk környezetünket!

Jó olvasást, jó tájékozódást kívánunk mindenkinek!

Újbuda Önkormányzata

Kiadványunk tartalmából

I. A terület bemutatása: Rövid ismertető a területről

II. Történelmi áttekintés

II.1. A múlt: Kisokosunkban egészen a XVIII. századig kalauzoljuk el Önöket, ahol bemutatjuk a Sas-hegy tájváltozásának történetét a szőlőtermesztés virágzó évtizedeitől a rendszerváltozásig tartó fokozatos beépítés időszakáig.

II.2. A jelen: Bemutatjuk a terület állapotát napjainkban, és felhívjuk a figyelmet a veszélyeztető tényezőkre.

II.3. Adventív és invazív növények: Ebben a részben ismerkedhet meg az Olvasó azokkal a növényekkel, melyek jelenléte veszélyezteti a Természetvédelmi Területen megbúvó rengeteg értékes növényt.

II.4. Őshonos növények: Ebben a fejezetben még nagyobb figyelmet szenteltünk azoknak a növényeknek - főképp cserjéknek - melyek e kis terület élővilágát tarkítják, és az Olvasó kertjének is díszei lehetnek.

II.5. Növényeink védelme a Sas-hegy barát kertekben: Kitérünk arra is, milyen módon szoríthatjuk vissza óvatosan a nem kívánatos fajokat más növényeink védelme érdekében.

Kedves Olvasó!

Az 1958 óta védett Budai Sas-hegy Természetvédelmi Terület egyedülálló szigetként áll fővárosunk közepén. Tekinthetünk élő múzeumként is rá, hiszen sziklakkal tarkított zeg-zugos lejtői megőrizték számunkra a jégkorszakok és azok közti felmelegedések természeti emlékeit. Ez az országos jelentőségű védett természeti érték rengeteg érdekes élőlényt őriz. Ezzel a kis könyvecskével szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogyan tudnak Önök, közeli lakosok is aktívan hozzájárulni az értékes terület fennmaradásához. A kisokosban előfordulhatnak olyan szavak, kifejezések amelyekkel talán még nem találkoztak. Ezeket - a további olvasás megkönnyítésére - az alábbi pár sorban igyekeztünk összeszedni Önöknek:

Pufferzóna: Olyan zóna, amely határfelületet képez az épített és természetes környezetünk között.

Őshonos fajok: olyan fajok, amelyek az adott területen fejlődtek ki és természetes úton terjedtek el.

Adventív fajok: Magyarul idegenhonos fajok. Olyan élőlények, melyek az adott területen nem őshonosak, azaz más földrajzi területről érkeztek. Növények esetében lehetnek gyomok, de díszkerti növények is.

Invazív fajok: Más néven özönnövények. Olyan idegenhonos fajok, melyek egy új területre, földrészre kerülve gyorsan terjednek, nagy területeket hódítva meg, kiszorítva az őshonos fajokat és közösségeket.

I. A terület bemutatása

Budapest egyik legmarkánsabb dolomitképződményének hegyoldalai meredeken emelkednek ki Dél-Buda beépített környezetéből. Nevét a monda szerint arról kapta, hogy a Budai Vár visszafoglalásának emlékére tartott díszmenet során e hegyről sasok repültek a vár felé.

II. Történelmi áttekintés

II.1. A múlt

Buda kialakulásával a Sas-hegy tájváltozása is megkezdődött. Nincsenek pontos adatok arról, mikor kezdtek itt szőlőt termesztani, de már a XVIII. század legelején állítottak elő vörösbort a Sas-hegyen. A Sas-hegyi vörösként is ismert bor, a budavidéki szőlők leghíresebb, legkarakteresebb bora volt. A szőlők egészen a hegy szoknyájáig kúsztak fel, amíg a filoxéra (szapora gyökértetű) véget nem vetett a termesztésnek 1884-ben. A XX. század legelején csupán két épület jellemezte a hegyet. Délen egy laktanya (ma Mária Terézia Laktanya), északon pedig egy nevelő intézet (korábban Sion-rendház, ma Arany János Gimnázium).

Az északi oldalon hamarabb kezdődött a városiasodás. 1902-től már villamos járt a Farkasréti temetőhöz. Azonban a déli oldalon a kipusztult szőlők helyén sokáig parlagon maradt a terület. Részben gyümölcsösökkel, elsősorban barackosokkal telepítették be, helyenként kecskéket legeltettek. 1909-ben három főutat terveztek Farkasrét irányába, így kezdődött meg a terület lakóövezetté válása. A hegy gerincén is új utakat építettek, a beépíthető területeket pedig felparcellázták. A kopár sziklás csúcs kimaradt a parcellázásból, ide közparkot terveztek 1931-ben. Az 1930-as években - a kor erdészeti szemléletének megfelelően - feketefenyőkkel próbálták „barátságosabbá” tenni a kopár sziklákat. Egy 1925-26-os felvételen látszik, hogy a feketefenyők mellett az orgona, bálványfa és vadgesztenye csemeték is megjelennek az északi - nyílt sziklagyepes - hegyoldalon. A hegy a két világháború között a városiak kedvelt orgonaszedő helye volt. A mintegy 30 hektáros területet 1958-ban nyilvánították védetté, és kezelték elzárt rezervátumként 1974-ig. Ekkor nyitotta meg kapuit a Természetvédelmi Terület a maitól még eltérő formában.

A XI. kerületi Tanács a gyakorlótérrel szomszédos, saját tulajdonában lévő nagyjából 3 hektáros területet felparcellázta, és kiskertekként adta bérbe. A bérlő családok igen kedvelték ezeket a kerteket. Kultúr- és vadnövényeket társító élővilága kuriózunak számított. Elhagyatottabb formában azonban létezik ez a rész még napjainkban is, amely a „Kertség” nevet viseli.

1993-ban a Sas-hegy délnyugati lejtőjét - beleértve a bérkerteket - a Fővárosi Önkormányzat rendezési tervében erdőövezetté minősítette át a Sas-hegy Védő Egyesület kezdeményezésére, így a terület megmenekült a beépítéstől.

A Sas-hegy élővilágát már évszázadok óta veszélyezteti az emberi tevékenység.

1. Szőlőtermesztés

Az 1700-as évektől egészen a filoxéra járványig (~1884) kiváló bor készült a Sas-hegyen. A szőlőtőkék egészen a hegy lábáig felhúzódtak, így a természetközeli állapotú élőhely teljesen elszigetelődött.

2. Katonai tevékenység

A Sas-hegy egészen az 1950-es évekig folytak katonai gyakorlatok. Lövészárkok, előkerülő lőszermaradványok tanúskodnak róla ma is.

3. Tömegturizmus, rekreációs igénybevétel

2007-ig a területen a maitól eltérő látogatási rend volt jellemző. Szabadabban igénybe lehetett venni több ösvényt is. A városlakók piknikezésre, tűzrakásra, valamint kutyasétáltatásra használták a területet. Azonban a kis kiterjedésű területen előforduló számos védett, valamint fokozottan védett növény- és állatfajok számára komoly fenyegetést jelentett a taposás és a területet rendszeresen látogató háziállatok (kutya, macska) vadásztevékenysége.

1943 - Karl Menrath és osztálytársa

2009

Tegnap és Ma - Nostalgizálás a Sas-hegyen

4. Kopárfásítás, fenyőtelepítés

Pénzes Antal már 1942-ben felhívta a figyelmet a 30-as évek kezdetétől folyó feketefenyő telepítés veszélyeire, amely fenyegeti az ősi növény- és állatvilágot.

5. Invazív fa- és cserjefajok betelepítése

Az 1960-as évek után a területre a környező kertekből nagy mennyiségű idegenhonos faj került be. Különösen agresszíven terjeszkedett az aranycserje (*Forsythia spp.*), az aranyfa (*Laburnum anagyroides*), a mahónia (*Mahonia aquifolium*) és a közönséges orgona (*Syringa vulgaris*).

6. Beépítés

A szőlő- és gyümölcstermesztés visszaszorulásával megkezdődött a városiasodás a XX. században, mely egészen az 1970-80-as évekig folytatódott. A Természetvédelmi Terület összesen 30 hektár területet foglal el, ami elég kicsi, és így szükséges, hogy egy rendes puffer-, azaz „ütköző” zóna alakuljon ki. A pufferzóna feladata, hogy határterületet képezzen a lakott, mesterségesen kialakított környezetünk és a természetes környezet között. Ennek hiányában a területen található élőlények (mintegy ötven védett növényfaj, gazdag és különleges ízeltlábú fauna, védett és fokozottan védett hüllők, és egyéb állatfajok) ki vannak téve a beépítettség által okozott veszélyforrásoknak. Ilyen források lehetnek a háziállatok, akik átszökve a kerítésen a hüllő faunát, a növényvédő szerek, melyek átjutva a területre a különleges élővilágot, valamint a díszkerti növények, melyek a Természetvédelmi Területen belül szaporodva a többi növényt veszélyeztetik.

A körbeépült Sas-hegy napjainkban

II.2. A jelen

Lassan hét éve a terület látogatási rendje szigorodott, azonban nincs elzárva az érdeklődők elől. Az okokat, hogy a terület miért áll ilyen komoly felügyelet alatt, mégis a múltban kell keresni. A XVIII. századtól kezdődő használatba vétel, a körbeépítés tette sérülékennyé, elszigeteltté, védtelenné a közvetlen közeli, nem őshonos növények magoncaitól. A területen dolgozó szakemberek évek óta végzik a területre bekerülő idegenhonos növények eltávolítását gyakornokok, önkéntesek állandó bevonásával, ezzel is elősegítvén a biológiai sokféleség megőrzését.

Maga a biológiai sokféleség kialakulása az élőlények helyi feltételekhez való alkalmazkodásának eredménye. Ezt a rendszert azonban könnyű felborítani, például taposással, vagy más fajok betelepítésével, ami itt a Budai Sas-hegy Természetvédelmi Területen sok problémát okoz. Különösen azok a fajok, melyek hirtelen és tömegesen képesek terjeszkedni a nagyobb biológiai sokféleséggel bíró őshonos növénytársulások kárára. Az ilyen növények egy része lehet dísznövény, amit tudatosan kezdtek el telepíteni, de lehet olyan növény vagy állat, amelyet valamilyen mezőgazdasági, erdészeti célzattal telepítettek be egy más természeti környezetbe. Ilyen például a Sas-hegyre betelepített feketefenyőök esete: ezek más kontinensről, vagy más éghajlatú helyekről származó, idegen honos, azaz adventív fajok. Ezek számukra kedvező környezetbe kerülve, akadályok híján könnyen elkezdnek terjeszkedni. A terjeszkedés mértéke különböző lehet. A legsúlyosabb eset, amikor egy faj özönnövényé, azaz invazívvá válik. Ekkor az eredeti élővilágot teljesen elnyomva egyeduralomra tör. A Sas-hegyen ilyen a bálványfa, vagy a fehér akác. A Budai Sas-hegy Természetvédelmi Területen gondot okozó növények többsége nem ebbe a kategóriába esik. Ezek a ritkán, rendszertelenül, kevés helyen elvaduló fajok közül valók.

A Sas-hegy Természetvédelmi Területet körülvevő kertek tulajdonosai a következő tevékenységekkel segíthetik elő a biológiai sokféleség megőrzését:

- az adventív és invazív növények ültetésének elkerülésével,
- az adventív és invazív növények elszaporodásának megakadályozásával.

A következőkben felsoroljuk azokat a fajokat, melyek komolyabb gondot okoznak a területen.

II.3. Adventív és invazív növények

1. Közönséges orgona (*Syringa vulgaris*)

A területen jelenleg ez a faj jelenti a legnagyobb problémát. Az orgona már a szőlőtermesztés időszakában is kedvelt növény volt, azonban a filoxéra pusztítása után egy XX. század eleji parkosítási tervnek köszönhetően is kerültek orgonák a hegyre. A közönséges orgona irtása és visszaszorítása hosszadalmas munkát követel, hiszen a növény magról terjedve és gyökérről sarjadzva gyorsan és nagymértékben képes elszaporodni. Az orgonát Törökországból hurcolták be Közép-Európába 1589 környékén. A biedermeier korban és az 1930-as években divatos növény ma már korántsem örvend ekkora népszerűségnek, ezért sok helyütt már csak az elvadult, kisebb virágú közönséges orgonával találkozhatunk. Gyökei gyorsan és mohón képesek elszívni a talajnedvességet a többi növény elől.

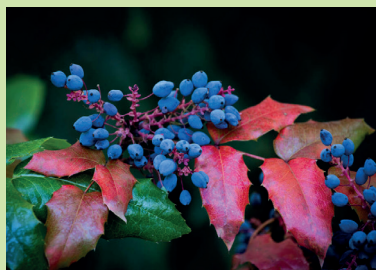
2. Bálványfa (*Ailanthus altissima*)

Sokszor keverik a hozzá nagyon hasonló ecetfával (*Rhus typhina*), azonban a két faj nem ugyanabba a családba tartozik. Mindkettő problémát okoz egy védett területen. A bálványfa Kínából és Koreából származik. Európába csak a 18. század közepén hozták be, kezdetben botanikus kertek, díszparkok növényeként. Igénytelen, jól alkalmazkodik, így könnyen kivadult. A bálványfa rendkívül gyorsan nő, emellett vastagsági növekedése is jelentős. Magról és sarjakról nagyon könnyen újul, szinte kiirthatatlan. Hazánkban az egyik legveszélyesebb invazív faj. Erőszakos terjeszkedése miatt kertészeti felhasználása is csekély jelentőséggel bír.

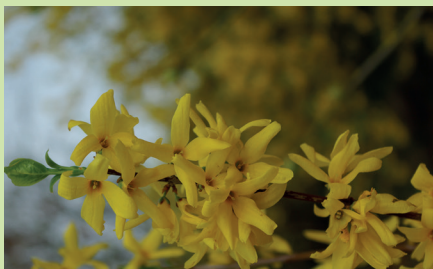
3. Közönséges mahónia (*Mahonia aquifolium*)

A közönséges mahónia Észak-Amerikából származik és a XIX. század első felében került Dél-Európába. Ez a parkokban, kertekben gyakori és kedvelt dísnövény azonban könnyen ki tud vadulni és teret hódítani a védett, őshonos növényekben gazdag területeken. A mahónia fajokat gyakran tévesztik össze a magyallal, leginkább hasonló alakú leveleik miatt. Legkönnyebben a két növény termései között tudunk különbséget tenni. A magyalé piros, a mahóniáé pedig hamvas kékes. A mahónia magassága egy-két méter között változik. Az örökzöld cserje hajtásai vékonyak, a kérge sima, sárgás-világosbarna, levelei fogazottak, tavasszal nyíló jellegzetes illatú virágai sárgák, termései pedig mérgezőek. A sarjadzásra hajlamos növény gyökereiből újabb és újabb hajtásokat képes hozni. Érdekesség, hogy a mahónia fajok a borbolyafélék (*Berberidaceae*) családjába tartoznak, ugyanúgy mint az itt őshonos sós kaborbolya.

4. Hibrid aranycserje, bókoló aranyfa (*Forsythia x intermedia*, *Laburnum anagyroides*)

E két növényt érdemes együtt emlegetni, hiszen gyakran keverik őket. Nem csupán az aranycserjét és az aranyfát, hanem az aranyvesszőt is. Míg az aranyvessző egy lágyszárú növény, addig ezek fás szárúak. Közülük az aranycserjét ismerik talán a legtöbben, ami tévesen aranyesőként híresült el. Jellemzője, hogy lombfakadás előtt virágzik, sárga virágjával jellegzetes tavaszjelző növényünk.

Sarjadzásra hajlamos, ami azt jelenti, hogy hosszú hajtásai mentén képes gyökereket eresztetni, amivel könnyen tud terjedni. Az aranyfa is kedvelt dísnövénye kertjeinknek. Azonban ennek virágai hosszú fűrtön lógnak le. Mára keresztezett, hibridizálódott fajtákkal találkozhatunk leginkább.

5. Fehér akác (*Robinia pseudoacacia*)

Észak-Amerikában honos faj, de betelepítéssel elterjedt Magyarországon is. Ma erdeink közel egynegyedét alkotják akácosok. Magyarországon már a XVIII. században, Mária Terézia uralkodása idején kezdték telepíteni a homokos területek megkötésére. Ez a növény okozza az egyik legnagyobb gondot a bálványfa után. Kiirtani szinte lehetetlen. A faj mind gyökérről, mind tuskóról kiválóan sarjad, magja közel 50 évig megőrzi a talajban csírázóképeségét.

Az akác nagymértékben átalakítja területén a termőhelyet, csökkenti az élővilág változatosságát. A gyökerein élő nitrogénkötő baktériumok révén megnöveli a talaj nitrogén tartalmát, ami hosszú távon a bomlási folyamatok növekedését eredményezi. Levelének bomlása során felszabaduló allelopatikus - növényi csírázást és növekedést gátló - anyagai megakadályozzák a természetes erdei aljnövényzet kialakulását. Emiatt az akácosok aljnövényzete rendkívül fajszegény, alapvetően néhány tápanyagigényes, gyors növekedésű gyomnövény alkotja.

További, a terület szempontjából kevésbé elterjedt, de hazánk őshonos társulásait szintén veszélyeztető fajok a zöld juhar (*Acer negundo*), a gyalogakác (*Amorpha fruticosa*), az illatos nyáriorgona (*Buddleja davidii*), az ezüstfa (*Eleagnus angustifolia*), a kisvirágú nebcáncsvirág (*Impatiens parviflora*), a kanadai aranyvessző (*Solidago canadensis*), a magas aranyvessző (*Solidago gigantea*), a feketefenyő (*Pinus nigra*), az ördögcérna (*Lycium sp.*), a lepényfa (*Gleditsia sp.*), a nyugati ostorfa (*Celtis Occidentalis*), valamint a tamariska fajok (*Tamarix sp.*). Telepítése kerülendő, irtásuk támogatott.

II.4. Őshonos növények

Ahhoz, hogy hosszútávon fenntartsunk egy olyan kertet, ahova őshonos növényeket ültettünk, meg kell figyelniünk a természetet. Nem csak azt, hogy milyen fajok őshonosak itt, milyen társulások alakultak ki a kezdetektől fogva, hanem ügyelniünk kell a beültetendő növények elrendezésére is. Egy kert esetében ritkán van akkora területünk, hogy egy egész erdőt rekonstruáljunk benne, így érdemes a kerítés környékén egy erdőszélihez hasonló társulást kialakítanunk, leginkább az alábbi őshonos cserjékkel.

1. Sóska**borbolya** (*Berberis vulgaris*)

A sóska**borbolya** - népi nevén sóska**fa**, leánysom, valamint veresegres - egy Európában és Magyarországon is elterjedt cserje, melynek levelei savanykás sóska**hoz** hasonló ízűek. Természetes környezetében erdők szélén gyakori növény, amely maximum 3 méter magasra tud nőni. Erős illatú, sárgás, fürtökben lógó virágait tavasz végén (áprilisban, májusban), pirosas-rózsaszínes, hosszúkás terméseit pedig ősszel hozza. Míg tavasszal tojásdad alakú levele, addig ősszel termése ehető. Levelei magnéziumban és B-vitaminban, termése pedig C-vitaminban gazdag. Gyógyhatású (máj, epebaj, tüdőbaj, vérhas gyógyítására használták).

2. Egybibe**s galagonya** (*Crataegus monogyna*)

Ezek a kis fák, melyek vörösesen izzó termései még Weöres Sándort is megihlették az európai, eurázsiai mediterrán flóraelem tagjai. Hazánkban lombdöfkben, erdőszéleken, mezsgyéken, utak mentén, bolygatott területeken gyakori. Kevés olyan hely van, ahol nem találkozhatunk egy-egy képviselőjével, köszönhetően annak is, hogy a galagonyák jól tűrik a szárazságot. A növény fehér virágait (melyekben egy bibe található) tavasz végén hozza. Bíborpiros termései pedig ősszel érnek. Ezek nem csupán ehetőek, jótékony hatással is bírnak. Szívgyógyszerek, vérnyomáscsökkentő és koleszterincsökkentő készítmények alapanyagaként egyaránt felhasználják, de készül belőle lekvár, tea, valamint pálinka is.

3. Kökény (*Prunus spinosa*)

A kökény az egyik legismertebb erdővédő tövises bokor egész Európában, így Magyarországon is. Fényben gazdag helyeket és a tápdús talajt kedveli. Ennek megfelelően erdőszéleken, legelőkön és irtás réteken találkozhatunk legszebb példányaival. Kertjeinkben sövényként is funkcionálhat. Hosszú, porzós fehér virágait kora tavasszal hozza. Sokáig zöld majd kék színre váltó, ehető terméseivel - melyek C-vitaminban gazdagok - ősszel találkozhatunk. Virágából készült forrázat húgyúti megbetegedésekre javallott.

4. Cserszömörce (*Cotinus coggygria*)

E fagyótűrő, évelő cserjénk könnyen felismerhető szőrös meddő kocsányairól - melyről népi nevét, a parókafa elnevezést kaphatta -, valamint őszi pompájáról, amikor levelei a barnás-vöröses szín minden árnyalatában tündökölnék. Nem véletlenül szokták emlegetni a cserszömörécét, mint erdőszéleink legszebb színező növényét ősszel. Csertartalma miatt sok jótékony hatású készítményben találkozhatunk vele, gondoljuk csak a szájvízre vagy a samponra. A növény Eurázsia legtöbb részén, Magyarországon is gyakori faj. Karsztbokorerdeink jellegzetes cserjéje, száraz lejtőkön, főként a dolomiton gyakori.

5. Ostormén bangita (*Viburnum lantana*)

Az ostormén bangita, másik nevén ostorménfa Kelet-Európában elterjedt faj, mely a nedves, sziklás talajokat kedveli. Ezen belül is karsztbokorerdők, mészkedvelő tölgyesek cserjefaja. Mind az erdőkben, mind az erdőszéleken és a cserjésekben is gyakran találkozhatunk velük. Élénkvörösről fekete színre váltó terméseit nem véletlenül hagyják meg a madarak az ágak végén, hiszen ezek - a fa többi részével egyetemben - mérgezőek. Ágai ifjászatban kedvelt alapanyagok.

6. Varjútövis benge (*Rhamnus chatarticus*)

A régen rengeteg néven illetett növénynek ez ma a szakirodalmilag elfogadott neve. Korábban nevezték még eb-, macska- és fehértövisnek, valamint disznótüskének, sürgefának, hajtisztítónak, hajtisztító-kökénynek, festőkökénynek vagy szarvastüskének is. Ez a növény Európa nagy részén megtalálható. A nyárvégi, őszi időszakban a szárazabb erdőszélek jellegzetes színező eleme. A varjútövis benge alacsony, dúsan elágazó bokor, vagy 1-3 méter magas fácska. Ágai keresztben átellenesen nőnek. Rövid hajtásai között rövid, vaskos tövis ül. Május-júniusban hozza zöldes-sárgás virágait. Fényes fekete termései október végén novemberben jelennek meg. Szaga frissen kellemetlen, íze eleinte édeskés, később nagyon keserű, kissé csípős és rágha a nyálát zöldes-sárgára festi. Bár gyógynövénynek számít, ne egyék meg, mert erős hashajtó hatású. Egyeseknél hányást, sőt bélgyulladást is okozhat. Sárga festékanyaga fa (parketta) és textilfestésre alkalmas.

7. Sajmeggy (*Prunus mahaleb*)

Kelet-Európában, főként a Balkánon elterjedt faj. Kopárok, mozgó felszínű vázталajok általában alacsony termetű úttörő fája, gyümölcsfaként is kedvelt növény. 4-10 tagú rövid fürt vagy sátor virágzata kora tavasszal nyílik. Fényes, fekete csonthéjas, erősen kesernyés ízű termése - melynek ízét vannak, akik híres gyomorkeserűnkéhez hasonlítják - júniusban ehető. Az igen intenzív színnel rendelkező terméseket nemcsak megkóstolni lehet, hanem festékként is felhasználhatjuk. Erős, kemény, jellegzetesen illatozó kérgű fáját pipaszár készítésére is használják.

8. Húsos som (*Cornus mas*)

Dél- és közép-európai növény, a Kárpát-medencében éri el északi határát. Őshonos, régi növényünk, amit a helység- és családnevek is igazolnak (Somló, Somlyó, Som, Somos). Itthon a természetben molyhos tölgyes és virágos kőrises erdők aljában találkozhatunk velük. Sárga virágait korán, akár februárban is hozhatja. C-vitaminban gazdag termései beérve (július-augusztus) sötét bordóak és húsosak. Szörp, lekvár, dzsem, kompót, bor, pálinka és likőr is készül belőle. Ma már dísnövényként parkokba is ültetik, gyakran azért, mert a som igénytelen, valamint fagyűrő növény és a városi levegőt is jól viseli. Laza, jó vízáteresztő képességű, meszes, vagy normál talajt igényel.

9. Veresgyűrűs som (*Cornus sanguinea*)

A veresgyűrűs som száraz-, liget-, láp- és bokorerdőkben gyakori. Május-júniusban hozza fehér virágait. Termése fekete, madarak fontos tápláléka. Levelei szem és bőrirritációt válthatnak ki. Tápanyagdús, kisse nyirkos talajokat kedveli. Ha van kerti tavuk, érdemes mellé ültetni.

10. Pukkanó dudafürt (*Colutea arborescens*)

Nevét éréskor felfújó jellegzetes terméséről kapta. Jellegzetesek a kicsi kicsípett végű összetett levelei. Sárga, kicsit barnás fürtökben álló virágai májustól augusztusig virágzanak, így a termésekkel egyszerre láthatóak. Bár hazánkban a mediterrán flóaelem tagjaként tartják nyilván, mégis nagy jelentőséggel bíró növényünk, hiszen a pukkanó dudafürt a magyar boglárkalepke kizárólagos tápnövénye. Hazánkban leginkább szubmediterrán jellegű faj, mészkedvelő tölgyesekben, bokorerdőkben, löszpuszta-gyepekben fordul elő.

11. Csíkos kecskerágó (*Euonymus europaeus*)

A csíkos kecskerágó népi nevén papsapka kiváló színezője az erdőszéli társulásoknak. A növény szinte egész Európában elterjedt és Magyarországon is gyakran találkozhatunk velük. Nálunk üde, tápdús talajokban, párás völgyek gyertyános tölgyeseiben, de legjobban a legelőkön, erdőszéleken marad meg. Fehéres, apró, kellemetlen illatú virágai április-májusban jelennek meg. Toktermése felpattanva szálon lógó narancsszínű magköpennyel burkolt magokat lógat ki, amely valóban egy papsapkára hasonlító tünemény. Azonban óvatossá kell lenni vele, hiszen annak ellenére, hogy a madarak kedvelt tápláléka, számunkra igen mérgező. Narancssárga magköpenyűk anyagát vízzel hígítva sárga, timsóval pedig zöld festéket kapunk. Jól megmunkálható fája felhasználható orsó, fogpiszkáló, cipőszeg, fúvós hangszer készítéséhez.

12. Bibircses kecskerágó (*Euonymus verrucosus*)

A csíkos kecskerágó közeli rokona ez a természetes környezetében Dél-Kelet Európában előforduló faj. Hazánkban lombos erdők széléin, valamint sziklacserjések kevésbé árnyékos területein lehet a bibircses kecskerágóval gyakran találkozni. Ez a növény is kiváló színezője az erdőszéli társulásoknak, hiszen az őszi időszakban narancssárgára váltanak levelei. Vékony, hosszú és zöld hajtásain sok apró, barna paraszemölcs található, melyeken gázcsere nyílások vannak. Áprilistól júniusig virágzik. A növény termése négy élű, rózsaszínű tokból áll. A fényes fekete magok pedig a narancssárga magköpenyből lógnak ki. A fagyos teleket és a száraz, forró nyarakat egyaránt jól tűri, díszcserjeként régóta ültetik. A növény mérgező!

A kiadványban főképp cserjékről tettünk említést, hiszen ezek ültetése egyszerűbb és látványosabb a kertekben. Azonban érdemes megemlíteni a molyhos tölgyet, mely lassú növekedése miatt nem túl látványos, azonban ezzel együtt a fa hosszú életű. Valamint említést érdemelnek a berkenyefélék is, melyekről az alábbiakban olvashatnak néhány sort.

13. Berkenyefélék (*Sorbus spp.*)

A Természetvédelmi Területen több berkenyefélével (budai, dunai, házi és barkócaberkenye) is találkozhatunk. Ezek közül a dunai berkenye jégkorszaki maradványfajként őrzi a hidegebb időszakok emlékét a Sas-hegyen. Kertekben kedvelt rokona a házi berkenye, amelynek gyümölcséből készül lekvár és pálinka is. A középkorban kedvelt körte vagy alma alakú gyümölcsökkel rendelkező növény a feledés homályába veszett egészen 2013-ig, mikor az év fájának választották. Idősebbek még emlékeznek rá, hogy a házi berkenye termését piacra is vitték. Egy versike meg is emlékezik a gyümölcs feltételezett gyógyhatásáról, mely így szólt: „Vegyen az Úr berkenyét,/ Hogyha fosik, azt egyék!”.

A tölgy- és berkenyefélék mellett bármilyen gyümölcsfa ültetését támogatjuk kertjeikben!

**A dunai berkenye
termése**

II.5. Növényeink védelme a Sas-hegy barát kertekben

Sokszor nem tudja az ember, hogyan fogjon hozzá egy nem kívánatos növény kiirtásához. Kivágja, vagy gyökerestül kiforgassa? Gyakran ezek a kézenfekvő ötletek járnak a fejünkben, azonban sajnos az invazív és adventív növények visszaszorítása ennél bonyolultabb feladat. Az idegenhonos fajok irtása, visszaszorítása általában kezelést igényel. Az itt alkalmazandó eljárások közé tartozik az injektálás a bálványfa vagy az akác esetében, valamint a tuskókenés az orgona esetében. Az eljáráshoz vegyszert - Medallont - is kell alkalmazni, a munkálatokat pedig vagy az őszi vagy a tavaszi időszakban végezni. Ha belefogunk egy ilyen összetett növényirtási munkába, minden esetben olvassuk el a boltban is kapható vegyszer használati utasítását, és annak megfelelően, kellő körültekintéssel végezzük a műveletet, vagy kérjük ki szakértő véleményét.

A Budai Sas-hegy Természetvédelmi Területnek szinte teljesen megszűnt a pufferzónája. Ezért lenne fontos szerepe ezeknek a kerteknek. Ha egy Sas-hegy barát kertet létesítünk, nem csak a pufferzónát szélesítjük, hanem bevonzuk a különböző madarakat, lepkéket is. Gondoljunk a természetre úgy, mint egy globális rendszer részére. Ha itt valahol egy probléma keletkezik, az az egész rendszerre hatással lesz. Azzal, hogy ilyen kertet létesítünk, mi is javítunk környezetünkön. A cserjésítés nem csak a madarak, lepkék bevonzására, a pufferzóna kiszélesítésére, a kertészkedés megkönnyítésére szolgál, hanem egy rendezett erdőszéli állapot kialakulásáért is felelhet, mivel a cserjék nem csak magukban jelennek meg, hanem a hozzájuk tartozó, lágyszárúakkal tarkított gyepszint is kialakul.

Az őshonos cserjék tövében változatos aljnövényzet alakul ki

Még többet olvashatnak a területről a Rosalia sorozat Sas-hegyről szóló 8. kötetében

A MATE és jogelőd intézményeinek Táj- és Kertépítész hallgatói évek óta végeznek látványos eredményeket hozó élőhely kezelési munkákat a Budai Sas-hegy Természetvédelmi Területen.

Lágyszárú növények az „Őshonos kertünkben”

Néhány további gondolat a „Sas-hegy barát kert Kisokos” második kiadásához

Az immár tizenhatodik éve tartó Újbuda – DINPI együttműködés alapgondolata az volt, hogy az országos védettséget élvező, és azóta az európai Natura 2000-es hálózathoz tartozó Budai Sas-hegy Természetvédelmi Terület, annak értékes növény- és állatvilágát megőrizzük az utókor számára. Az együttműködést indokolta, hogy a terület bár Újbuda közigazgatási határán belül található, kezelője azonban a Dunai-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóság. A két szervezet az erre a célra szolgáló humán és anyagi erőforrásainak célirányos felhasználásával, szép eredményeket ért el nemcsak az élőhely ökológia rendszerének megóvásában, hanem a kerület lakosai felé is szóló szemléletformáló üzenetek minél szélesebb körben való eljuttatásában. Nem utolsósorba erősítve az egészséges lokálpatrióta érzületet az Újbudán élő emberekben.

A „Covid zárások” – mint tapasztalhattuk életünk más területein is – némi törést hozott a program folytonosságában, ám a kiadvány újbóli kiadásával ismét elindulhat ez a program, ami napjainkban már messze túlmutat az eredetileg kijelölt „Sas-hegy puffercsóna” határán. A kiadványban leírt ajánlások bátran adaptálhatóak bármelyik újbudai környezethez, legyen az lakó kert, óvoda kert vagy akár lakótelepi utcacésk, persze hangsúlyosan figyelembe véve az adott mikroélelőhely környezeti adottságait.

Elért eredmények

Már a program bevezetésének évében sok lelkes pozitív visszajelzést kaptunk a Sas-hegy környéki lakosoktól, civil szervezetektől, a Sas-hegy Védő Egyesülettől, a Sas-hegyi Kertbarátoktól, vagy a Sas-hegyi Városi Méhészeketől. Az év végi díjátadókon több Sas-hegy barát kert tábla is gazdára talált.

A pufferzóna bővítésének gondolata a DINPI Természetmegőrzési Osztályát is motiválhatta arra, hogy egy LIFE pályázat keretében – az Élettel Teli Tölgyesekért pályázat –, a Természetvédelmi Terület nem elkerített részén kezdhesen élőhely átalakítási munkába. A hosszútávú cél a biodiverzitás növelése. Nemcsak segítjük az itt régóta élő őshonos növények szaporodását, hanem a 15-20 év múlva fává növekvő tölgyek a környékre mérhető hűsítő hatással is lesznek. Nem utolsósorban, a környék lakosságának rekreációs igényeit is kielégítik a kialakított ösvények és a kihelyezett információs táblák. A felelős állattartás szabályait betartva, a kutyás gazdik is szívesen kirándulhatnak ide kedvencükkel.

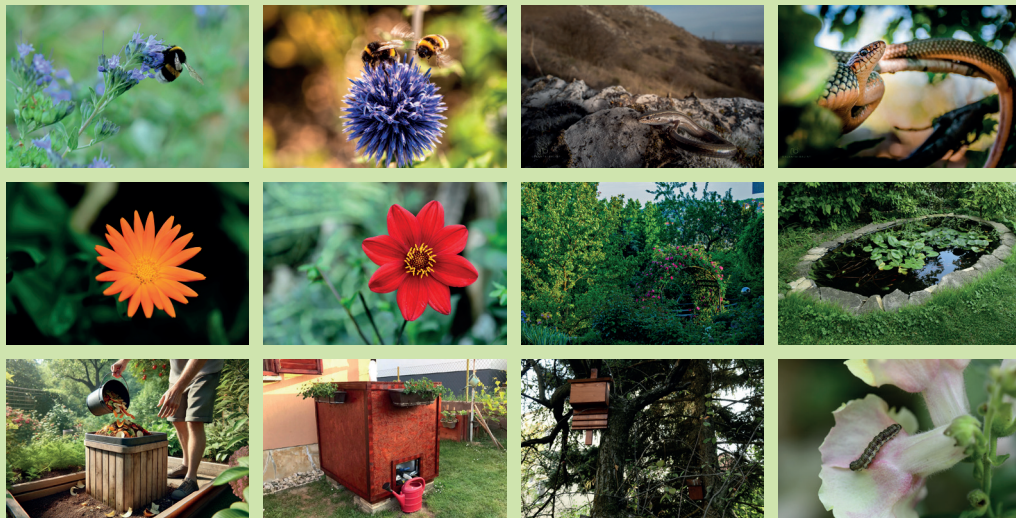
Az itt található ösvények azóta nevet is kaptak – Kosbor út, Körös sor, Szt. Márton ösvény –, ahol a Sas-hegy Védő Egyesület évente lampionos felvonulást is rendez Márton-nap alkalmából.

Nevet kapott a korábban „kutya-futtatónak” hívtott terület is. 2019-ben Jane Goodall is ellátogatott ide, ahol három őshonos fát is ültetett. Ennek emlékére ez a terület a Jane Goodall rét keresztiséget kapta.

Már szintén hagyománnyá vált az évi kétszeri alkalommal megrendezésre kerülő Újbuda – TATA Consultancy Services (újbudai telephellyel is rendelkező, nemzetközi nagyvállalat) önkéntes nap, ahol a két szervezet dolgozói kétkezi munkájukkal érdelemi segítséget nyújtanak az utókezelési munkálatokban.

A Sas-hegy barát kert szellemiségét azóta már más szervezetek által elindított programokban is nyomon követhetjük. Csak címszavakban ezekről: - gypet alakítsunk ki, ne pázsitot, - a beporzók jelentősége, - állatok a kertemben, - esővíz gyűjtése, - a komposztálás hasznai, - élő növények, - a klímaváltozás hatásait figyelembe véve alakítsuk ki kertünket, vagy akár a társasházunk előtti zöldfelületeket,

Hasonló szellemiségű, már megjelent kiadványok:

Mi nyílik a kertemben?

WWF - DINPI

wwf.hu/mi-nyilik-a-kertemben

Ötletek a biodiverzitás-barát kert kialakításához

MTVSZ - Dr. Gyulai Iván

mtvsz.hu/uploads/files/mtvsz-otletek-a-biodiverzitas-barat-kert-kialakitashoz-web.pdf

A komposzt és értékei

Herman Ottó Intézet

hermanottointezet.hu/sites/default/files/a-komposzt_is_ertek.pdf

Kertemben a természet

Hegyvidék Önkormányzat

[hegyvidek.hu/élet-a-hegyvideken/kiadvanyaink/kertjeinkben-termeszet](http://hegyvidek.hu/elet-a-hegyvideken/kiadvanyaink/kertjeinkben-termeszet)

A komposztálás kérdés körében az újbudai székhelyű Hulladék Munkaszövetség munkatársaitól kaphatunk szaktanácsot.

humusz.hu/komposztal/alapok

HUMUSZ
szövetség

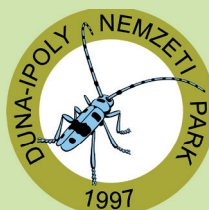
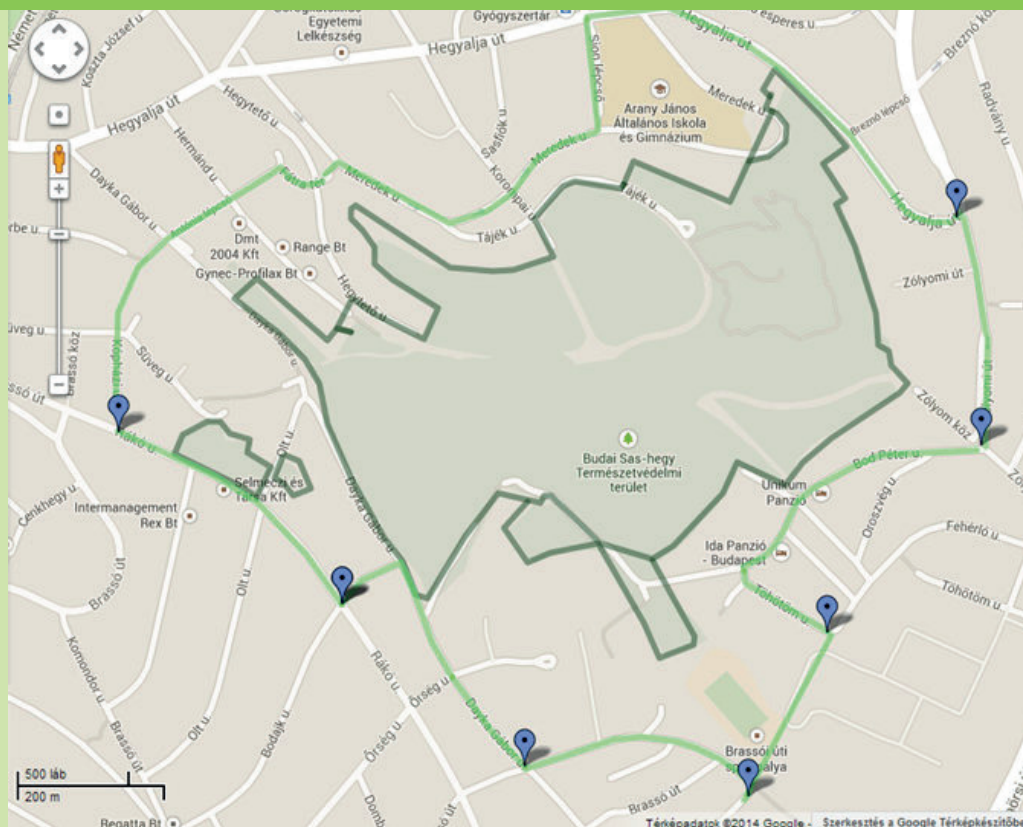
Budai Sas-hegy Természetvédelmi Terület a tanösvény állomásaival

Fotók: Novák Adrián, Pethő Judit, Bajor Zoltán, Etter Dénes, Fortepan
Archív fotó: Karl Menrath

A Sas-hegy barát kert programmal kapcsolatos további eseményekről való tájékozódáshoz figyeljük az Újbuda újság, az Újbuda TV híreit, kövessük Újbuda facebook oldalát, vagy keressük fel Újbuda hivatalos weboldalán, a Klímabarát Újbuda híreit, az alábbi linken: <https://klimabarar.ujbuda.hu/ujbudai-klimahirek>

A tervezett pufferzóna a Budai Sas-hegy Természetvédelmi Terület körül

A kiadvány Újbuda Önkormányzatának támogatásával készült